

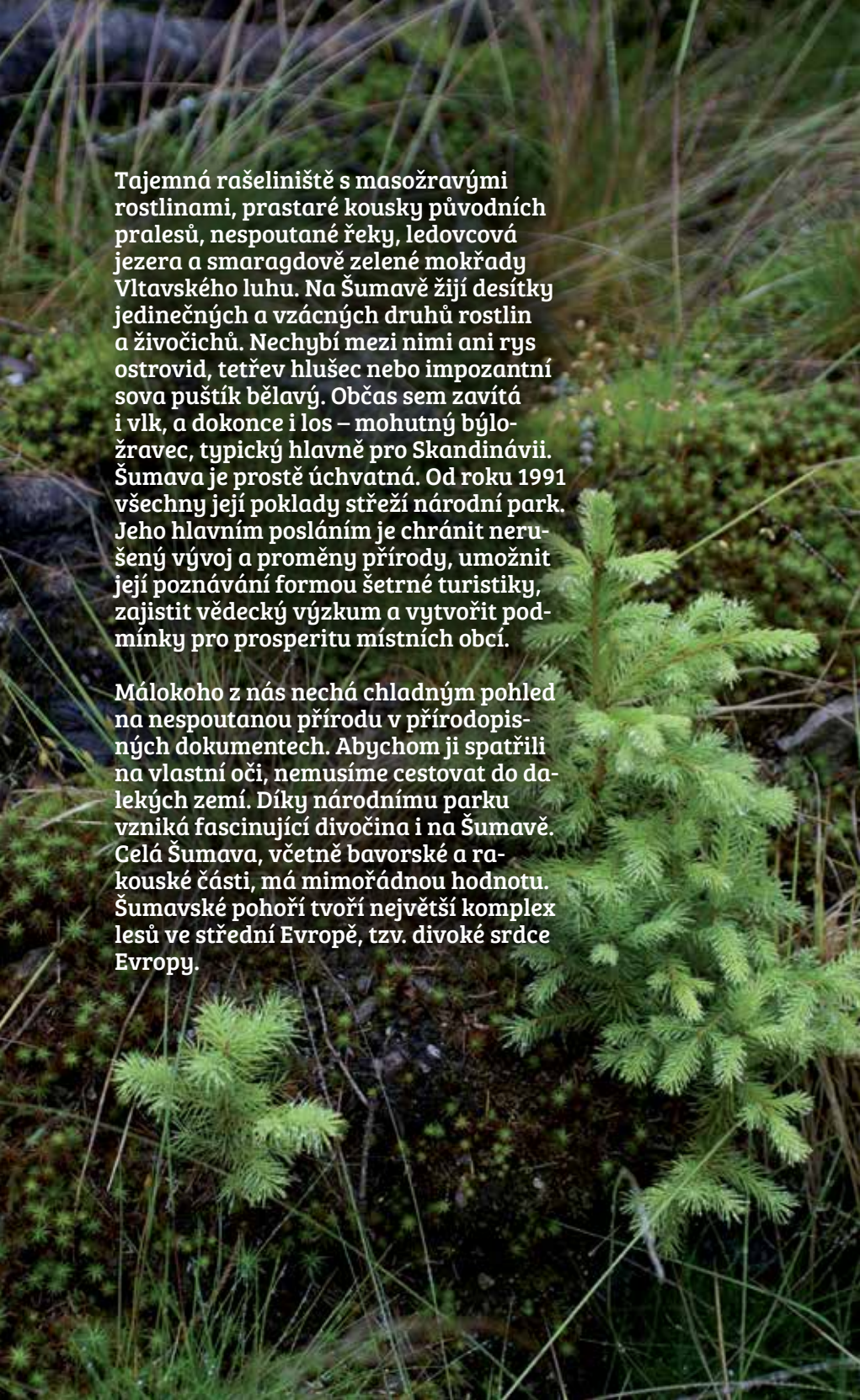

**ŠUMAVA:
DIVOČINA
PRO KAŽDÉHO**

ŠUMAVA: DIVOČINA
PRO KAŽDÉHO

Hnutí DUHA
Friends of the Earth Czech Republic

A young spruce tree with vibrant green needles stands in the foreground on a forest floor covered in moss and dry grass. The background is a dense thicket of tall, thin grasses.

Tajemná rašeliniště s masožravými rostlinami, prastaré kousky původních pralesů, nespoutané řeky, ledovcová jezera a smaragdově zelené mokřady Vltavského luhu. Na Šumavě žijí desítky jedinečných a vzácných druhů rostlin a živočichů. Nechybí mezi nimi ani rys ostrovid, tetřev hlušec nebo impozantní sova pušтік bělavý. Občas sem zavítá i vlk, a dokonce i los – mohutný býložravec, typický hlavně pro Skandinávii. Šumava je prostě úchvatná. Od roku 1991 všechny její poklady střeží národní park. Jeho hlavním posláním je chránit nerušený vývoj a proměny přírody, umožnit její poznávání formou šetrné turistiky, zajistit vědecký výzkum a vytvořit podmínky pro prosperitu místních obcí.

Málokoho z nás nechá chladným pohled na nespoutanou přírodu v přírodopisných dokumentech. Abychom ji spatřili na vlastní oči, nemusíme cestovat do dalekých zemí. Díky národnímu parku vzniká fascinující divočina i na Šumavě. Celá Šumava, včetně bavorské a rakouské části, má mimořádnou hodnotu. Šumavské pohoří tvoří největší komplex lesů ve střední Evropě, tzv. divoké srdce Evropy.

Prales se mění

Zatímco v hospodářském lese jsou často stromy jednoho druhu vysázené člověkem rovnoběžně v řadách za sebou, přirozený les vytvářejí původní dřeviny – stromy, které zde člověk nevysázel, ale přirozeně se sem rozšířily. Jaké druhy stromů v takovém lese najdeme? To závisí na konkrétních půdních a klimatických podmínkách. V přirozeném lese můžeme vidět stromy různého stáří i druhů. Součástí přirozeného lesa nejsou jen semenáčky, mladé stromky a vzrostlé zdravé stromy, ale také staří, odumírající velikáni a mrtvé kmeny. Vědci spočítali, že 30–40 % všech organismů žijících v lese životně závisí na různých formách tlejícího dřeva nebo na starých stromech. Les, v němž chybí mrtvé a tlející dřevo, je proto o řadu druhů ochuzen. Staré stromy a mrtvé kmeny poskytují útočiště například ptákům žijícím v dutinách stromů – datlu černému, kulíšku nejmenšímu nebo sýci rousnému. Mrtvé a tlející dřevo k životu potřebují také datlík tříprstý, tesařík smrkový nebo různé druhy mechorostů.

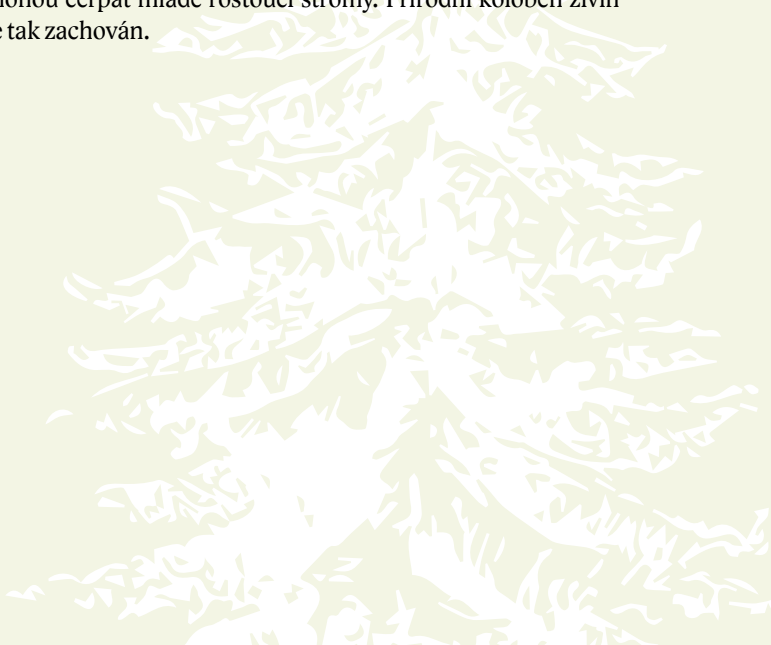
Horské smrčiny

V nejvyšších polohách Šumavy panují drsné klimatické podmínky a mělké půdy jsou chudé na živiny. Rostou tam horské smrčiny – jiné druhy stromů než smrk (s výjimkou nenáročného jeřábu) v tamních podmínkách nepřežijí. V hospodářských lesích se snažíme zabránit veškerým jevům, které by mohly mít vliv na ekonomické výnosy: větrným polomům, lavinám či rozmnožení kůrovce. K životu pralesa však tyto projevy od nepaměti patří a horská divočina by bez nich nebyla divočinou. Tyto přírodní disturbance, jak je nazýváme, mají obrovský význam pro přírodní vývoj. Dramatické změny totiž přežijí jen ti nejstatnější jedinci, kteří pak zajistí další generaci, jež bude přírodním dramatům lépe odolávat. Navíc studium těchto disturbancí v národních parcích, kde je necháme proběhnout, bude později zdrojem poznatků, které využijeme pro správné pěstování lesů v běžné krajině – tedy k jejich ochraně před kalamitami.

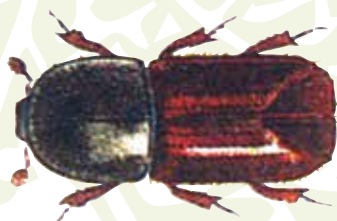

Kůrovec a horský les

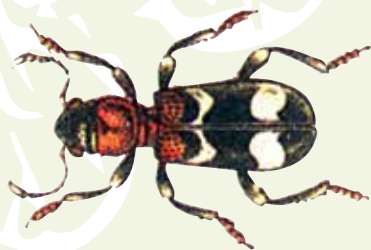
Kůrovec, správně lýkožrout smrkový, a horská smrčina spolu žijí a navzájem se ovlivňují již tisíce let. Smrk je pro kůrovce potravou a kůrovec napomáhá obnově horské smrčiny, podobně jako jinde ve světě pomáhají požáry obnově borového lesa. Kůrovec napadá čerstvé polomy, staré nebo jinak oslabené smrky. Odstraňuje tedy jedince, kteří již nejsou životaschopní a mohou uvolnit místo mladým. Občas však dojde k jeho rozmnožení, tzv. gradaci, a k napadení zdravých stromů. Z historických dokumentů zjišťujeme, že k tomu docházelo už v dávné minulosti. Kůrovec někdy napadl i statisíce stromů. Nikdy však nezničil samotný les, který má schopnost vždy se znovu obnovit. Také dnes najdeme na rozsáhlých plochách uschlých stromů živé smrky, které se dokázaly kůrovci ubránit. Z jejich semen opět vyrůstají mladé smrčky. Vzniká nový, odolnější les a vývoj přírody pokračuje. Odumřelé stromy navíc umožňují život tisícům druhů hub, hmyzu a mikroorganismů, které se podílejí na rozkladu dřeva. Tim se uvolňují živiny, jež se vracejí do půdy, odkud je mohou čerpat mladé rostoucí stromy. Přírodní koloběh živin a energie je tak zachován.

Lýkožrout neboli kůrovec je sotva několik milimetrů velký brouček, který po tisíciletí doslova proměňuje šumavské lesy. Jeho larvy prokousávají lýko stromu, jenž pak usychá. Zdravý smrk se dokáže kůrovci ubránit: zalije ho pryskyřicí či zahubí jedovatými látkami, které na svou obranu produkuje. Na velký nálet kůrovců ovšem síly stromu většinou nestačí. Zajímavé je, že kůrovec umí rozpoznat specifické pachové látky stromu a dokáže vyhodnotit jeho sílu bránit se. Napadá nejdříve oslabené stromy, a tím se stará o přirozené zmlazení lesa. Sám je potravou pro nespočet druhů ptáků a dravého hmyzu: pěnkavy, sýkory, strakapoudy, datly a datlíky, šoupálky, brhlíky, pestrokrovecníky, dlouhošíjky, lumčíky, chalcidky, střevlíky, drabčíky, mravence a další.

Pestrokrovecník mravenčí je dravý, asi centimetrový brouk, který patří k nejdůležitějším přirozeným lovcům kůrovce. Dospělý jedinec běhá po kůře napadeného stromu, zatímco jeho larvy číhají na kůrovce ve tmě pod kůrou. Každý dospělý pestrokrovecník denně sežere mnohem víc kůrovců, než sám váží.

pestrokrovecník mravenčí

Uschlý strom = živý les

Dnešní člověk není uvyklý pohledu na les s uschlými stromy. Za uplynulých dvě stě let jsme si zvykli nazývat lesem stromy vysázené v řadách jako na poli. Každý odumřelý smrk či borovice se hned odstraňuje. Většina z nás nikdy neviděla přírodní prales, v němž je vždy část kmenů živých, část uschlých a část tlejících. Souše i tlející kmeny a větve zkrátka považujeme za nepořádek. Neviděli jsme kůrovcovou kalamitu, kterou by člověk ponechal bez zásahu. Napadené kmeny v hospodářských lesích lesníci pochopitelně vždy vytěžili. Proto známe pouze pohled na vykácečné paseky – holiny, ale nikoli na uschlé kmeny. Navíc máme podvědomý odpor k umírání, a proto je nám suchý les cizí. Ovšem pro přírodu smrt jedinců žádnou katastrofu neznamená, naopak je naprosto přirozená. Vědecké výzkumy na Šumavě zjistily, že v lese s odumřelými stromy překvapivě najdeme více druhů rostlin, zvířat, hub i hmyzu než v lese zeleném. Národní park nám může tento zážitek umožnit.

Koloběh horského smrkového lesa

Les je na kůrovce dobře připraven, vždyť spolu žijí již tisíce let. Kůrovcové gradaci často předchází tzv. semenný rok, kdy se urodí velké množství semen, které se uloží do půdy a jsou dobrou zásobárnou pro vznik nové generace. Přirozená obnova lesa probíhá v několika fázích. Ta první nastupuje ještě předtím, než stromy začnou usychat. V tu dobu už totiž mají pod sebou řadu různě starých stromčků, zhruba od pěti do dvaceti let. Pod těmito stromky je koberec ještě menších smrků ze semenného roku před gradací kůrovce. Třetí fáze nastává pět až deset let po kalamitě, kdy se suché stromy rozlámou a popadají. Díky tomu se na místo nedostane jelení zvěř, jež růst stromků svým okusem ohrožuje. Začnou zde odrůstat jeřáby: jejich semena přinášejí ptáci, kteří sedají na padlé stromy a pahýly. V nižších polohách se objevují také buky a jedle. Čtvrtá fáze nastupuje patnáct až třicet let po kalamitě. Na tlejícím dřevě padlých souší se uchycují semenáčky – potomci stromů, které se dokázaly kůrovci ubránit. Přirozeně tak vzniká rozmanitější les, a to jak

1998

2004

2010

2012

Fotografie ukazují samovolnou obnovu horského lesa pod horou Luzný v NP Bavorský les, kde se po polomu v roce 1993 rozmnožil kůrovec.
Foto: Správa NP Bavorský les

druhově, tak i věkově a velikostně. Tyto porosty se liší světlem, teplotou i vlhkostí, a poskytují proto vhodné podmínky pro větší množství drobných živočichů a rostlin.

V Trojmezenském pralese, který je nejzachovalejším zbytkem horského smrkového lesa pralesovitého charakteru v České republice, jsou porosty ponechány samovolnému vývoji bez zásahu proti kůrovci. Na hektaru tohoto území dnes pod ochranou rozkládajících se kmenů vyrůstá průměrně 5000 mladých stromků. Život lesa jde dál... V sousedním Bavorském lese dokonce zjistili, že po kůrovcové „kalamitě“ vzrostlo množství živin v potocích a také světla, které na hladinu dopadá. Díky tomu se začalo rodit více pstruhů, což zase prospělo zdejším vydrám. Příroda to má zkrátka chytře vymyšlené a díky ochraně divočiny v národních parcích se můžeme o těchto zajímavých procesech dozvědět mnoho nového.

Jedno pohoří, dvě cesty

Národní parky Šumava i Bavorský les (Bayerischer Wald) společně leží v jednom šumavském pohoří. V minulosti tyto parky přistupovaly k péči o přírodu odlišně. Můžeme tak vidět vliv různého způsobu hospodaření na velké ploše a srovnat výsledky obou přístupů.

V Bavorsku byla před lety vymezena hlavní jádrová (první) zóna – velké, kompaktní území, na němž probíhá přirozený vývoj lesního ekosystému bez zásahů člověka. Občasné hynutí smrků se považuje za běžnou součást přírodních procesů, k nimž patří i přítomnost zetlelých stromů, laviny nebo polomy. Stejným způsobem se to dělá i jinde v Evropě. V prvních zónách národních parků v Německu, Rakousku, Polsku a dalších zemích se považuje za samozřejmé kůrovcem napadené stromy nekácet. Ve starší části národního parku Bavorský les se v ucelené jádrové zóně přestalo proti kůrovci zasahovat už v roce 1983. Působením kůrovce do té doby uschla plocha skoro pěti a půl tisíce hektarů lesa. Příroda však les sama obnovuje. A mimochodem, zadarmo. Pravidelné inventury prokazují, že mladých stromků pod suchými smrků je více než dostatek. V roce 2011 jich bylo v průměru

přes 4300 na hektar (v dospělém horském smrkovém lese roste jen okolo 500 stromů na hektar). Z tohoto množství mladých stromků přežijí jen ty nejsilnější, nejodolnější a nejlépe přizpůsobené místním podmínkám.

Oproti německému národnímu parku byla v národním parku Šumava první zóna v minulosti rozdrobena na 135 malých izolovaných ostrůvků. Původně byly tyto drobné plochy ponechány samovolnému vývoji. Později se i na mnohých z nich začaly kácet a odvážet kůrovcem napadené stromy. V obhospodařovaném lese vznikají při těžbě a polo-mech rozsáhlé holiny, které se neustále rozšiřují. Když udeří silný vítr, na jejich okrajích začnou padat další a další stromy, jako domino. V národním parku Šumava se tak v letech 1994–2013 kácelo na šestnácti tisících hektarů lesa. Vzniklo tak přes čtyři tisíce hektarů holin. Orkán Kyrill v lednu 2007 doslova rozmetal lesy, ve kterých se předtím kácely kůrovcem napadené stromy, zatímco v oblastech nenarušených těžbou způsobil jen malé škody. Na plochách, které člověk odlesnil, dochází ke sterilizaci a degradaci lesní půdy prudkým sluncem a později k erozi deštěm. Mizí řada lesních druhů rostlin, živočichů, hub a většina důležitých mikroorganismů, jež na holinách nepřežijí. S obtížemi a vysokými finančními náklady následně lidé uměle vysazují les nový. Ptáci, kteří by mohli přinést semena nových stromů, na pusté holiny nelétají. Vysazeným mladým stromkům zpočátku chybí ochrana proti přímému slunci, kterou by jim mohly poskytnout stojící souše, a přicházejí také o živiny z tlejícího dřeva. Experti navíc upozorňují, že uměle vysazený les bude v budoucnu nestabilní a může znovu plošně odumírat.

Jaká bude budoucnost národního parku Šumava?

Šumava by mohla patřit k několika málo místům, kde turisté poznají nefalšovanou střeoevropskou divočinu. Národní park Šumava by se měl přiblížit mezinárodně uznávaným pravidlům pro národní parky. Bohužel plocha, na níž se v současnosti kácí, je zatím příliš velká.

Ministerstvo životního prostředí v roce 2002 pozvalo do NP Šumava renomovaný Světový svaz ochrany přírody (IUCN), aby zhodnotil situaci a doporučil vhodná řešení. Mise expertů ze specializované Světové komise pro chráněná území přišla v roce 2003 s jasnými závěry: Šumava patří mezi území mimořádného významu a zasluhuje pečlivou ochranu. Pokud ale nemá ztratit statut mezinárodně uznávaného národního parku, musíme podle odborníků především:

- zvětšit a scelit první zóny do jednoho území tak, aby do tří až pěti let pokrývaly nejméně 30–40 % rozlohy národního parku;
- skončit na tomto území s kácením kůrovcem napadených stromů;
- první zóny postupně dále rozšiřovat, aby do roku 2030 tvořily nejméně polovinu národního parku.

Polovina území pro přírodu a turisty, polovina pro šetrné hospodaření

Studie týmu odborníků Hnutí DUHA a Akademie věd ukázala, že v národním parku Šumava lze dokonce celou polovinu území parku (tvořenou horskými smrčínami, rašeliništi, zachovalými smíšenými lesy, jádrovými oblastmi výskytu tetřeva hlušce a dalšími cennými lokalitami) ponechat přírodě a turistům okamžitě. Přirozené fungování přírodních celků tak může sloužit mimo jiné jako živá učebnice nejen pro návštěvníky, ale i pro stálé obyvatele Šumavy. Ekonomové renomované britské konzultační společnosti EFTEC spočetli, že takové rozšíření oblastí ponechaných přírodě je zároveň nejvýhodnějším scénářem i pro místní ekonomiku – za divočinou totiž přijíždí čím dál více turistů. Druhou polovinu parku, kde převládají nepřirozené smrkové lesy nebo zemědělské pozemky, lze využít pro šetrné hospodaření místních obyvatel.

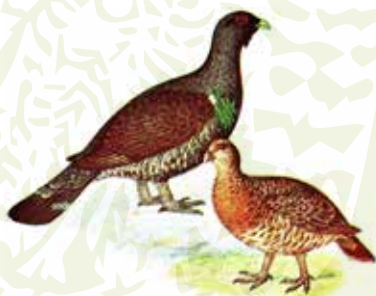

Divočina v národním parku

Návštěvu v divočině vyhledává stále víc a víc lidí. Cestovní kanceláře, které nabízejí výlet do neporušené přírody, patří mezi nejvíce prosperující podniky v turistickém ruchu. V oblastech divoké přírody se turistika stává zdrojem prosperity místních lidí a obcí. Národní park Šumava je jedním z několika málo míst v Evropě, která mohou něco takového nabídnout na dostatečně velké ploše. Pokud totiž mají první zóny národních parků umožnit skutečný zážitek z návštěvy pralesa, musejí být dostatečně velké. Kousek jednoho kopce, kde budou turisté stát jeden vedle druhého, nikoho příliš nenadchne. Někteří se chtějí na nespoutanou přírodu jen podívat, ale jiní si ji přejí zažít a prociťit. Šumava má svou pestrostí co nabídnout každému, stačí jí dát prostor.

Tetřev hlušec

Jedna z mála životaschopných středoevropských populací tohoto nevhedního opeřence se nachází právě na Šumavě. Tetřev je samotář, má rád klid a krajinu, v níž se střídají umírající, dospělé i úplně mladé horské lesy. Je známý pro svoje tokání – jarní námluvy a samčí souboje o partnerky.

rys ostrovid

tetřev hlušec

Rys ostrovid

Ne nadarmo se tato krásná šelma jmenuje ostrovid – třeba myš dokáže zaměřit z 65 metrů. V národním parku se mu daří. Jeden rysí samec totiž obývá až 360 kilometrů čtverečních. Divočina se změtí mladých, dospělých a padlých stromů mu nabízí spoustu potřebných úkrytů. Navíc ho zde mnohem méně ohrožují pytláci.

Datlík tříprstý

Horské smrčiny, ve kterých se nekácí a kde zůstávají stát i uschlé staré stromy, poskytují nenahraditelný domov datlíku tříprstému, středně velkému pruhovanému šplhavci. Datlík si ve starých stromech vytesává hnízdní dutiny. Je velkým jedlíkem kůrovců. Na vykácených plochách byste jeho pravidelné bubnování zobáčkem do kmenů nezaslechli.

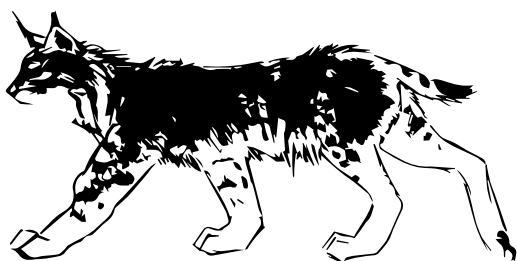
Jeřáb hlubec

datlík tříprstý

rys ostrovid

Rys ostrovid reguluje v národním parku Šumava stavy přemnožené srnčí zvěře. Především vinou ilegálního lovu patří mezi silně ohrožené druhy.

Hnutí DUHA
Friends of the Earth Czech Republic

ŠUMAVA: DIVOČINA PRO KAŽDÉHO

fond
pro NNO

NROS

naďace
partnerství

EEA
grants

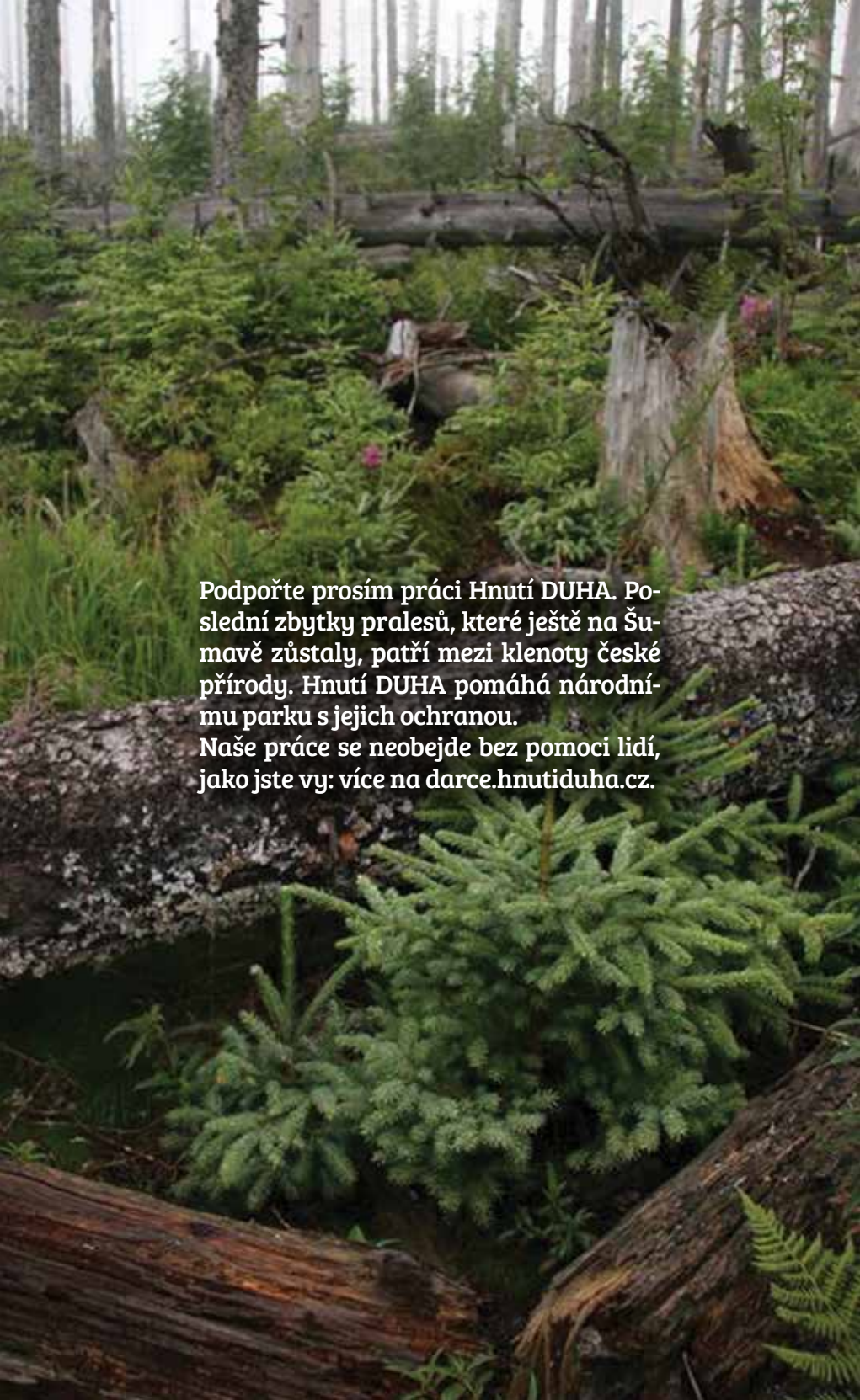
EURONATUR

Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska
v rámci EHP fondů. Dále podpořeno nadací Euronatur.
www.fondnno.cz a www.eeagrants.cz

Autoři textu: Jaromír Bláha, Jana Hrdličková, Vojtěch Kotec-
ký, Eliška Vozníková

Autoři fotografií: Wikimedia, Markéta Jedličková, NP Bavor-
ský les

Vydalo Hnutí DUHA v roce 2015.

Podpořte prosím práci Hnutí DUHA. Poslední zbytky pralesů, které ještě na Šumavě zůstaly, patří mezi klenoty české přírody. Hnutí DUHA pomáhá národnímu parku s jejich ochranou. Naše práce se neobejde bez pomoci lidí, jako jste vy: více na darce.hnutiduha.cz.